ارزیابی سانحه(۳)

مهراب شریفی سده*

***نویسنده مسئول**: پژوهشگر؛ موسسه آموزش عالی و معاونت آموزش و پژوهش جمعیت‌هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران

Email: Mehrabsharifi@gmail.com

مقدمه

در نوشتار پیشین بـه ارزیـابی سـریع اولیـه، جمـع آوری داده ها و اطلاعات، و تنظیم و تدوین گزارش وضـعیت[1] اشـاره و بیـان کـردیم کـه در ارزیـابی سریع اولیه هدف ما استفاده از اطلاعات کـم بـرای ارائـه تصـویری کلـی از میـدان سـانحه اسـت، تـا بتوانیم هرچه سریع‌تر عملیات را آغاز کنـیم. لـذا از همان افرادی استفاده می کنیم، که بیشتر در صحنه سانحه هستند و می توانند سریع تر برآوردی کلـی را از رخداد ارائه دهند؛ هرچند ممکن است تخصص بالایی نداشـته باشـند و از دانـش و تـوان عمـومی برخوردار نباشند.

آثاری کـه سـانحه در جامعـه بـر جـای مـی‌گـذارد جوانب و ابعاد گسـترده، پیچیـده و مـبهم بسـیاری دارد که بررسی آنهـا نیازمنـد وقـت بیشـتر، دانـش وسیع‌تر و تجربه‌ای گرانسـنگ‌تـر اسـت. بـه همـین دلیل ارزیابی مشروح و مفصل[2] را ارزیـابی فنـی و تخصصی نامیده‌اند. در نوشتار زیر سعی خـواهیم کرد به این مهم و به طور ویژه موضـوعات حیطـۀ عملیات امداد و نجات بپردازیم.

ارزیابی سانحه (۳)

اگرچه گزارش نتایج ارزیابی اولیه، اطلاعات کلی برای تنظیم پاسخ گویی اولیه را در اختیار مدیران و تصمیم گیران قرار می‌دهد، لیکن برای اتخاذ تصمیمات آتی به اطلاعات مفصل تر و داده‌های مشروح تری نیاز است تا مدیران بحران بتوانند بر اساس آن راهبردها و سیاست‌های پاسخگویی را تعیین و فعالیت‌های عملیاتی را ترسیم کنند و نیز بتوانند به ارزیابی‌های جامع تر دست یابند و ابعاد تاریک سانحه و اثرات آن بر جامعۀ سانحه دیده را مشخص کنند.

در ارزیابی مفصل به توضیح بیشتر و مشروح‌تر مواردی که در ارزیابی سریع اولیه به صورت کلی و اجمالی و به وسیلۀ افراد غیرمتخصص ارائه شده است، پرداخته می‌شود. از این رو می‌توان فعالیت ارزیابی را فعالیتی مستمر و مداوم دانست که در طی آن تیم‌های ارزیابی وظیفۀ روشن ساختن هر چه بیشتر ابعاد پنهان سانحه را بر عهده دارند تا داده‌های بیشتر و مفصل‌تری را در اختیار تصمیم‌گیران قرار دهند. تأمین نیازهای گوناگون جامعۀ سانحه دیده و فراهم آوردن پاسخ مناسب، همه و همه در گرو تأمین داده‌های دقیق، روشن و مفصل از اثرات سانحه بر جامعه است. جامعه‌ای که خود پیچیدگی‌ها و ابعاد گوناگون دارد و دسترسی به اطلاعات و داده‌های آن نیازمند کاوش و مطالعۀ عمیق تر و بررسی‌های همه جانبه تر است. ارزیابی مفصل این اطلاعات را با روش‌های علمی و بابهره گیری از افراد مجرب می توان انجام داد.

---

[1] Sitreps

[2] Detailed Assessment

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

نحوهٔ پاسخ و چگونگی واکنش سازمان‌های عملیاتی به سوانح، تابع اولویت‌های سانحه است و بر اساس فوریت و اهمیت هر نیاز شکل می‌گیرد که این نیز خود تابعی از نوع سانحه و جامعه تحت تأثیر است. اما قواعد و اصول کلی حاکم بر مدیریت بحران می‌تواند در هدایت پاسخ، مؤثر و چاره ساز باشد. به این معنا که امروزه بسیاری از سازمان‌های پاسخگو در سیاست‌های کلان و اهداف خود این قاعدهٔ کلی را پذیرفته و آورده‌اند که اساسی ترین هدف در همهٔ سوانح حفظ جان و سلامت انسانهاست. از این رو انجام عملیات جستجو و نجات[3] اولویت اول در بسیاری از سوانح است. لذا براساس این اولویت در فرایند ارزیابی نیز تیم‌های ارزیاب وظیفه دارند، در ابتدا داده‌ها و اطلاعاتی را گردآورند و در اختیار تصمیم‌گیران قرار دهند که مرتبط با اولویت‌های اصلی سانحه است و در شکل‌دهی عملیات جستجو و نجات از اهمیت بالاتری برخوردار است.

همانگونه که قبلا"هم ذکرشد، مرحلهٔ اضطراری[4] اولین مرحله در عملیات وسیع امداد و نجات است. مهم‌ترین ویژگی این مرحله این است که اگر به نیازهای فوری پاسخ لازم داده نشود، پیامد آن خسارات جبران ناپذیر و آسیب به جان و سلامت انسان‌ها خواهد بود. زمان طلایی برای پاسخگویی ویژگی دیگر این مرحله است. زمانی که اگر از آن بهرهٔ لازم گرفته نشود و پاسخ‌های سریع و مؤثر فراهم نشود و این زمان از دست برود، خسارات سنگین و جبران ناپذیر برجا خواهد ماند.

قبلا" به روش‌های گردآوری اطلاعات اشاره کردیم. ارزیاب وظیفه دارد براساس نوع داده و اطلاعاتی که در پی گردآوری آن است یک یا ترکیبی از چند روش را به کار بگیرد و داده‌های مورد نظر را به دست آورد.

اولویت‌های ارزیابی را نیازهای فوری‌تر مشخص خواهد کرد. اگر حفظ جان و سلامت انسان‌ها اولویت اول باشد (که چنین است) تأمین امکانات و تسهیلات برای جستجو و نجات و درمان اضطراری اولویت نخست در بسیاری از سوانح است.

چیدمان اولویت های ارزیابی:

۱- جمع آوری اطلاعات: مرور اطلاعات موجود(اطلاعات زمینه ای)، بازدید از مناطق تأثیر پذیرفته و انجام یک بررسی سریع

۲- تجزیه و تحلیل و تفسیر یافته‌ها

۳- ارائه نتایج

نکتهٔ دیگر در ارزیابی نیازهای سانحه آن است که تیم ارزیابی باید فقط تأثیرات سانحه را بررسی کند و از درهم آمیختن نیاز های فوری و حاد با نیازهای مزمن اجتناب نماید.

"نیازهای مزمن در تمام کشورهای در حال توسعه در طولانی مدت وجود داشته است،... این مهم است که ارزیابی به گونه ای طراحی گردد که بین

[3] Search and Rescue

[4] Emergency Phase

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

نیازهای مزمن و فوریتی تمایز قائل شود. ارزیابان باید بین آنچه که برای مکان حادثه بهنجار است وآنچه در اثر سانحه رخ داده است فرق قائل شوند؛ به گونه ای که کمک‌های غذایی و مراقبت‌های بهداشتی را بتوان برای آنانی که نیاز شدیدتری دارند فراهم آورد. به خاطر داشته باشید ارزیابی‌ها ممکن است برای مشکلاتی که در گذشته درجامعه شناخته نشده یا مورد تأیید قرار نگرفته اند شروع شود؛ بنا براین سیستم گردآوری اطلاعات باید برای ساختار دادن به اطلاعات دقیق باشد، به گونه‌ای که اطلاعات حیاتی همچون وضعیت سلامت و غیره بتواند برای برنامه ریزی بلند مدت مورد بهره‌برداری قرارگیرد."

در برنامه ریزی برای عملیات پاسخگویی به دودسته اطلاعات نیاز داریم:

۱- اطلاعات زمینه‌ای[5]: اطلاعاتی است که در فرایند مفصل و دقیق ارزیابی خطرپذیری[6] به دست می‌آید و فراهم آوردن آن مستلزم انجام مطالعات وسیع و همه جانبه بر روی سه عامل اصلی مطرح در این مقوله شامل نوع و پتانسیل مخاطرات ،آسیب پذیری جامعه و منابع است که البته زمان بر است و برای انجام آن ناگزیر از صرف هزینه فراوانیم. قابل ذکر است که ارزیابی خطر پذیری خود شامل سه بخش است:

الف- ارزیابی آسیب پذیری[7]

ب- ارزیابی مخاطرات[8]

ج- ارزیابی منابع[9] یا ارزیابی ظرفیت‌ها[10]

۲- مجموعه اطلاعاتی که در فرایند ارزیابی میدانی از مکان سانحه جمع آوری، آنالیز و تفسیر می‌شود. این اطلاعات، برخلاف اطلاعات زمینه‌ای، شامل داده‌ها و اطلاعاتی درخصوص همهٔ رخدادهایی است که پس از وقوع سانحه اتفاق افتاده و تأثیراتی است که ضربهٔ سانحه بر جامعهٔ تأثیر پذیرفته تحمیل نموده است.

بنابراین در ابتدای انجام فرایند ارزیابی، اعضای تیم ارزیابی باید با بهره گیری از اطلاعات زمینه‌ای (به عنوان یک معیار دقیق و قابل اعتماد) داده‌های لازم برای انجام مأموریت خود را استخراج نمایند. این اطلاعات می تواند شامل اطلاعاتی در خصوص ویژگی‌های جمعیتی، سازه‌ها، خدمات وتسهیلات، منابع در دسترس و... باشد.

در کل باید از تلفیق اطلاعات زمینه‌ای و اطلاعات حاصل از ارزیابی، مجموعه‌ای کامل از دانسته‌ها در اختیار تصمیم گیران قرار گیرد تا به همهٔ سؤالاتی که گرداگرد سانحه شکل گرفته پاسخ گوید و همهٔ ابهامات را بزداید.

ما در فرایند ارزیابی با داده‌های فراوان و گوناگونی روبه‌رو می‌شویم. اما این اهداف ارزیابی است که مشخص می کند، چه داده‌هایی به کار ما می‌آید.

[5] Background Information
[6] Risk Assessment
[7] Vulnerability Assessment
[8]) Hazard Assessment
[9] Resource Assessment
[10]) Capacity Assessment(

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

پژوهشگران دانشگاه جان هاپکینز دستیابی به سه‌گونه اطلاعات را برای ارزیابی ضروری می‌دانند:

"- جمعیت: تعداد، ویژگی ها، روندها(روند تغییرات)، و مرگ و میر.

- نیازهای حیاتی: امنیت، غذا، آب، سرپناه و بهداشت آب و فاضلاب، لباس و پتو، لوازم آشپزخانه، ومراقبت های بهداشت.

- سیستم‌های پشتیبانی: اطلاعات، لجستیک، جریان منابع."

پس از آنالیزداده‌ها و اطلاعات، گزارش ارزیابی باید هر چه سریع تر نوشته شود و در بین کسانی که به آن نیاز دازند، توزیع گردد. مهم آن است که بازخورد به هرکسی که در ارزیابی مشارکت دارد، ارائه گردد. گزارش ارزیابی باید اطلاعاتی را دربارهٔ موارد زیر ارائه دهد:

- ارزیابی (آنچه که در فرایند ارزیابی به دست آمده است)
- سانحه
- جمعیت تأثیر پذیرفته[11]
- پاسخگویی و توانمندی محلی[12]
- منابع خارجی مورد نیاز[13]
- کنش های پیشنهادی [14]

عملیات جستجو و نجات حیاتی‌ترین بخش عملیات پاسخگویی در بسیاری از حوادث و همواره یکی از اولویت‌های اول در همهٔ سوانح است. طراحی برنامهٔ آمادگی و پاسخگویی برای انجام این عملیات نیز مستلزم دسترسی به اطلاعات و داده‌های مناسب است. اگر سانحه رخ داده زلزله باشد، عملیات جستجو و نجات باید به فوریت آغاز شود. اگرچه این عملیات را در لحظات نخست مردم محلی انجام می دهند، ولی حضور تیم های جستجو ونجات شهری داخلی و بین‌المللی نیاز اصلی این عملیات است.

به طور کلی در موارد زیر به تیم های جستجو ونجات شهری نیاز داریم:

"۱- هنگامی که نواحی شهری بزرگی آسیب دیده باشد.

۲- هنگامی که بیمارستان‌ها و دیگر ساختمان‌های با بیش از دو طبقه فروریخته باشند.

۳- هنگامی که ساختمان ها از بتون مسلح یا دیگر مصالحی ساخته شده اند که فضاهای باقیمانده وجود دارد؛ به گونه ای که قربانیان به دام افتاده برای چندین ساعت می توانند زنده بمانند."

جستجوگران و نجاتگران محلی عملیات نجات سبک را فراهم می آورند و تیم‌های جستجو و نجات شهری بیشتر عملیات تخصصی‌تر نجات میانه و سنگین را انجام می‌دهند. در ساختار

[11] Affected population

[12] Local response and capacity

[13] External resources needed

[14] Recommended actions

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

تشکیلاتی این تیم‌ها افراد مجرب برای ارائه خدمات پزشکی فوریتی نیز طراحی گردیده است.

در صورت نیاز به تیم های نجات میانه و سنگین باید در خصوص موارد زیر اطلاعاتی در اختیار داشت یا به کسب اطلاعات بیشتر در این مورد همت گمارد:

- چه مدت زمانی و به چه تعداد از این تیم ها نیاز داریم؟
- نحوهٔ پراکندگی این تیم ها در کشور چگونه است؟ (این تیم ها در کجا قرار دارند؟)
- در دسترس ترین تیم‌ها کدامند؟
- چه موقع به منطقه می رسند؟
- از چه طریقی تیم‌ها می‌توانند به منطقهٔ سانحه دیده دسترسی پیدا کنند؟ (جاده، بندر، فرودگاه یا راه آهن)

تیم ارزیابی برای انجام هرچه بهتر مأموریت خود نیاز دارد که علاوه بر چک لیستها و فرم‌های ارزیابی، پرسش های کلیدی‌ای را در خصوص ماهیت سانحه و پیامدهای آن در بخش‌های گوناگون را در ذهن داشته باشد تا برای یافتن جواب آنها در میدان سانحه به تلاش بپردازد و بتواند با بهره‌گیری از اطلاعات زمینه ای و اطلاعاتی که خود گردآوری می کند به یافته های دقیق و قابل اعتماد دست یابد. این پرسش ها در چک لیستی که فدراسیون جهانی صلیب سرخ و هلال احمر(IFRC) برای تیم های ارزیابی و هماهنگی میدانی(FACT) فراهم کرده است، آورده شده است و تعدادی از آنها عبارتند از:

- کل جمعیت تحت تأثیر قرار گرفته چقدراست؟
- تعداد دقیق مجروحان و مصدومان چند نفر است؟
- افراد محبوس در ساختمان‌های فروریخته یا افرادی که در مکان‌های خطرناک قراردارند، چند نفر هستند؟
- چه تعداد از خانه‌ها و اماکن خسارت دیده‌اند؟
- میزان دقیق آسیب و خسارات به مراکز درمانی چقدراست؟
- مراکز پاسخگویی نجات چقدر خسارت دیده اند؟
- شریان‌های حیاتی چقدر خسارت دیده‌اند؟
- وضعیت راه‌های دسترسی به منطقه چگونه است؟
- میزان دقیق آسیب به بنادر، فرودگاه‌ها، خطوط راه آهن و سایر مبادی ورودی چقدر است؟
- آیا اطلاعاتی (بدون واسطه) در خصوص نیازهای جستجو و نجات وجود دارد؟
- بدترین مناطقی که تحت تأثیر قرار گرفته‌اند (آسیب دیده‌اند) کدامند؟
- چه مبنا و مقیاسی برای تخریب خانه‌ها در این مناطق وجود دارد؟
- وضعیت آب و هوا چگونه است؟

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

- دامنهٔ تغییرات درجهٔ حرارت چقدراست؟
- وضعیت‌های نرمال آب و هوایی برای این زمان از سال چگونه است؟

به طورکلی با توجه به اهمیت شروع هرچه سریع‌تر عملیات جستجو و نجات و برنامه‌ریزی برای تداوم آن، در ابتدا باید اطلاعات زیر برای ارائه به برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران فراهم آید. اگرچه بیشتر اطلاعات و داده های مورد نیاز در این بخش در ارزیابی سریع اولیه به دست می‌آید، اما در صورت گستردگی سانحه و خسارات ناشی از آن و ضرورت استمداد کردن از نیروهای فرامنطقه ای و بین المللی بخشی از داده ها و اطلاعات فنی ژرف و همه جانبه تر باید در فرایند ارزیابی تفصیلی (تکمیلی) به دست آید.

بسیاری از این اطلاعات در فرایند ارزیابی سریع اولیه حاصل می‌گردد و بخشی از این اطلاعات در فرایند ارزیابی مشروح (تکمیلی) جمع آوری، آنالیز، تحلیل و تفسیر می‌گردد.

یکی از مهمترین ویژگی‌های ارزیابی تفصیلی(تکمیلی) آن است که برخلاف فرایند ارزیابی سریع که به وسیله افراد با سطح تجربه و دانش عمومی به انجام می رسد، این ارزیابی را افراد با دانش و تجربه فنی وتخصصی به انجام می‌رسانند. بنابراین ارزیابی تفصیلی، جامع، کامل، مشروح و فنی است و در تهیهٔ آن کارشناسان خبره و متخصص در حوزه های گوناگون مشارکت دارند.

آغاز عملیات جستجو و نجات بیشتر مبتنی بر اطلاعات حاصله از ارزیابی سریع اولیه است، زیرا در مرحلهٔ اضطراری فرصت ما اندک است و عملیات باید هر چه سریعتر شروع شود. از این رو در حادثه‌ای چون زلزله به ندرت مرحلهٔ اضطراری بیش از ۷۲ ساعت طول می‌کشد. ولی درهرحال این عملیات نیز همچون سایر واکنش‌ها برای طراحی، تنظیم و بسیج منابع، نیازمند اطلاعات و داده‌های صحیح و مبتنی بر واقعیت است که همه و همه در فرایند ارزیابی به دست می‌آید. بنابراین عملیات جستجو و نجات بیش از هر چیز بر اطلاعات حاصل از ارزیابی سریع اولیه استوار است.

یکی از تأثیرات مهم سوانح بر جوامع مرگ ومصدومیت است. تخمین و برآورد این تأثیر از مواردی است که در مرحلهٔ اضطراری به کار مدیران و تصمیم گیران می‌آید. در عملیات درمان اضطراری که خود بخشی از عملیات جستجو و نجات است به داده‌هایی در خصوص مصدومان و مجروحان، تسهیلات و امکانات مورد نیاز و منابع موجود نیاز داریم که همان داده‌هایی است که در عملیات جستجو ونجات به آنها نیازمندیم.

در این بخش باید به این سؤالات پاسخ داد:

- مراکز بهداشتی و درمانی منطقه چه آسیب‌هایی دیده واکنون در چه وضعیتی قرار دارند؟
- تعداد مصدومان چقدراست؟
- به چه منابع مادی و انسان در بخش عملیات درمان اضطراری نیاز داریم؟

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

- این منابع در کجا قراردارند و چه زمانی در دسترس قرارخواهند گرفت؟
- چه مدت و به چه میزان به نیروهای انسانی، تجهیزات پزشکی و سایر تسهیلات نیاز داریم؟
- راهبرد درمان اضطراری بر انتقال مصدومان به مراکز درمانی در دسترس متمرکز است یا آوردن امکانات و منابع به محل سانحه؟
- برای انتقال مصدومان چه تسهیلاتی در اختیار داریم؟ (آمبولانس، هواپیما، چرخبال، قطار و قایق)

پس از جستجو ونجات، اقدامات امدادی در اولویت پاسخگویی قرار دارد. نیازهای قربانیان در این بخش بر اساس نوع، شدت، زمان ومکان سانحه می تواند گوناگون و اولویت های آن متفاوت باشد؛ ولی در بیشتر سوانح که در آن آسیب به دارایی‌ها و اموال مردم وخسارت به منابع و شریان‌های حیاتی وجود دارد، تأمین نیاز های حیاتی و آنچه که مراقبت های جمعی نام دارد، اغلب در اولویت‌های نخست قرارمی گیرد.

بنابراین یکی از مسئولیت های عمدهٔ تیم ارزیابی بررسی این نیازها می باشد.

"سلسله مراتب نیازها: در تمام پاسخگویی ها به سوانح سلسله مراتبی از نیازها وجود دارد. ارزیابی نیازها باید به طور واضح بر روی این نیازها به ترتیب اولویت متمرکز شود:

۱- فراهم آوردن نیازهای اصلی حمایت از حیات: آب آشامیدنی و بهداشت، غذای مناسب، کمک های پزشکی مقتضی، سرپناه (مسکن و پوشاک کامل) و سوخت (برای پخت وپز و گرما).
۲- محافظت از قربانیان سانحه در برابر خشونت فیزیکی و تجاوز و تعرض، به‌ویژه در سوانحی که پناهندگان و آوارگان داخلی در آن درگیرند.
۳- شناسایی استرس‌های روان‌شناختی و اجتماعی ناشی از سانحه، تأمین حمایت‌های روان شناختی و اجتماعی برای قربانیان."

نیازهای حیاتی در بخش امداد پس از جستجو و نجات دومین اولویت در سلسله مراتب تأمین نیازها قرار دارند. اگرچه بر اساس نوع سانحه، شدت، شرایط اقلیمی و... ترتیب اولویت آنها متفاوت است. سرپناه یکی از ضروری ترین نیازها در عملیات امداد است، زیرا یکی از پیامدهای مهم بسیاری از سوانح، از دست رفتن سکونتگاه انسانهاست که یا در اثر سوانحی چون زلزله و سیل خانه و کاشانه مردم تخریب و نابود می‌گردد و یا در اثر سوانحی چون جنگ و خشونت های قومی و سیاسی مردم ناچار به ترک خانه و کاشانه خود می شوند و آواره می گردند.

سرپناه اضطراری : سوانح بسیاری به سرپناه و سکونتگاه انسانها آسیب و خسارت وارد می‌آورند."سرپناه اضطراری ممکن است اولویت مرحلهٔ ابتدایی سانحه باشد"

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

سرپناه اضطراری در شرایطی است که بازماندگان بلایـا یـا افـراد در معـرض خطـر در جسـتجوی سکونتگاهی در خارج از خانه‌های دائمی خود برای مـدتی کوتـاه باشـند. بـرای مثـال امـاکنی همچـون مدرسه، مسجد، کارخانه و استادیوم‌هـای ورزشـی کـه ظرفیـت پـذیرش جمـع کثیـری را دارنـد و قابلیت‌های موجود در آنها می‌تواند این اماکن را به صورت یک اردوگاه درآورد. باید به خـاطر داشـت که معمولا" اولین جایی که مردم به آن پناه می‌برند صرفا" مکـانی بـرای گذرانـدن یـک شـب اسـت تـا بتوانند سرپناه مناسب تری بیابنـد. در ایـن شـرایط معمولا" در پی انتخاب جا و نحوهٔ تغذیه نیستند.

در اسکان موقت آوارگان و افراد بی‌خانمان، رویکردهای مختلف را می توان اتخاذ کرد که اسکان موقت (و بیشتر در چادر) یکی از رایج ترین روش هاست. اسکان موقت خود به دو شکل به انجام می رسد:

الف- اسکان موقت در محل: در این حالت افراد بی‌خانمان به دلیل علایقی که به محل زندگی خود دارند و همچنین برای مراقبت از اموال و دارایی‌های خود ترجیح می‌دهند در مکان حادثه و نزدیک مسکن قبلی خود سکنی گزینند.

ب- اسکان موقت در خارج از محل: در این حالت به دلایل گوناگون از جمله فقدان امکانات زندگی، امنیت و آلودگی، شرایط برای زندگی در محل فراهم نمی باشد و بازماندگان سانحه مجبور به ترک محل زندگی و اسکان در اردوگاه ها می‌شوند.

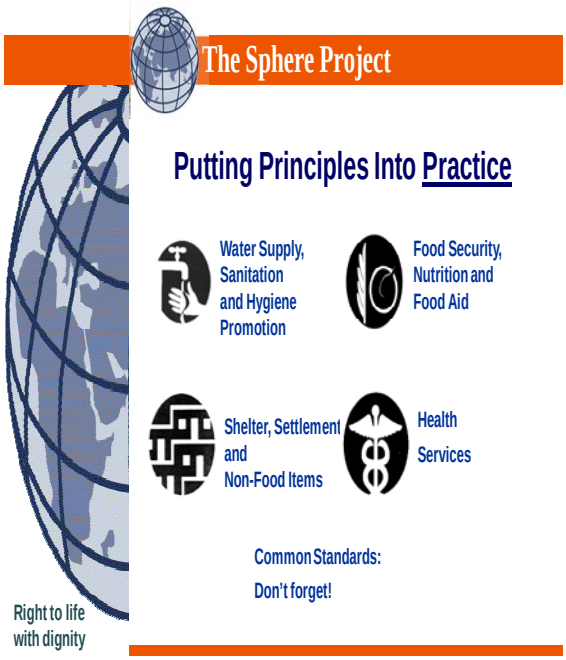
چه اسکان در محل و چه اسکان در خارج از محل انتخاب شود، باز چادر آسان ترین، قدیمی ترین و راحت ترین روش تأمین سرپناه موقت است.

در ارزیابی نیاز آوارگان به سرپناه علاوه برداشتن اطلاعات جمعیتی و آمار و ارقامی در خصوص تعداد، سن، جنس، شرایط اقلیمی و... به شاخص‌ها و استانداردهایی نیاز داریم که به کمک آن فرضیات منطقی خود در مورد اتخاذ راهبردهای اسکان آوارگان را شکل دهید و برنامه‌ریزی برای عملیات اسکان اضطراری را به انجام رسانیم.

شاخص‌ها و استانداردها در فرایند ارزیابی نه تنها به فهم هرچه بهتر و تفسیر نیازها کمک می‌کند، بلکه در طراحی پاسخ نیز همچون چراغی فراروی برنامه ریزان خواهد بود.

تدوین شاخص‌های استاندارد در حوزهٔ امداد و نجات از مدت‌ها پیش مورد توجه مدیران امدادی بوده است. از این رو در دههٔ پایانی قرن بیستم جمعی از مدیران سازمان‌های امدادی از نهادهای مردم نهاد، آژانس‌های امدادی سازمان ملل متحد و فدراسیون بین‌المللی صلیب سرخ و هلال‌احمر، پیش‌نویس استانداردهای حداقل در بخش‌های گوناگون را تدوین و ارائه نمودند. این پروژهٔ مشترک پروژهٔ اسفیر نام گرفت و اولین نسخهٔ آن در سال ۲۰۰۰ میلادی ارائه گردید.در این پروژه استانداردهای حداقل در بخش امدادی و سرپناه نیز پرداخته شده است.

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

" ..در قوانین حقوق بشر بیان شده است که هر انسانی حق برخورداری از مسکن لازم را دارد. این حق در قوانین بین المللی شناخته شده و شامل حق زندگی همراه با امنیت، صلح و کرامت است. جنبه‌های ویژۀ حق استفاده از مسکن شامل برخورداری از خدمات، امکانات، مواد و زیرساخت‌ها، قابلیت سکونت، دسترسی، موقعیت و مناسبات فرهنگی است. حق مسکن همچنین کالاها و خدماتی نظیر دسترسی پایدار به منابع طبیعی و عمومی، آب آشامیدنی سالم، انرژی مورد نیاز برای پخت و پز، گرما و نور، امکانات بهداشتی و شستشو، امکانات انبار کردن مواد غذایی، دفع فضولات، دفع فاضلاب و خدمات اورژانس را در بر می گیرد. هر انسانی باید فضای کافی برای زندگی داشته باشد و در مقابل سرما، رطوبت، گرما، باران، باد یا دیگر خطراتی که ممکن است سلامت او را تهدید کند و همچنین ناقلین بیماری‌ها محافظت شود. مکان‌یابی محل سکونت و پناهگاه باید موجب دسترسی به خدمات بهداشتی، مدارس، مراکز مراقبت از کودکان و یا دیگر امکانات اجتماعی و فرصت های معیشتی شود. چگونگی ساخت محل سکونت، مواد ساختمانی مورد استفاده و سیاست های حمایتی باید به درستی بیانگر هویت فرهنگی و تنوع اماکن مسکونی باشد. حق اسکان به گونه ای جدایی ناپذیر با دیگر حقوق بشر از جمله حمایت در برابر اخراج اجباری، اذیت و آزار و دیگر مخاطرات تهدید کننده امنیت جسمی و رفاه و حقوق فردی به منظور جلوگیری از تغییر مکان اجباری از منزل یا محل اسکان همیشگی در ارتباط است. پناهگاه یک عامل تعیین کننده بقا در مراحل اولیۀ بحران است. افزون بر این مسئله، لزوم پناهگاه به منظور آسایش و امنیت شخصی و حمایت در برابر شرایط بد آب و هوایی و افزایش مقاومت در برابر بیماری ضروری است."

مکانی که برای اسکان در نظر گرفته می شود، همچنین باید از نظر دسترسی به خدمات، امکانات و تسهیلات زندگی مناسب باشد. براین اساس توجه به این ویژگی ها باید همواره مد نظر ارزیابان در بررسی‌ها و ارائه پیشنهادات به مدیران باشد.

" آب و خدمات بهداشتی و امکانات اجتماعی شامل مراقبت‌های بهداشتی، آموزشگاه‌ها و اماکن مذهبی باید در دسترس باشد یا به گونه‌ای شایسته فراهم شود. زیرساخت‌های موجود یا بازسازی شده، باید مشخص گردد و تا جایی که امکان دارد پیش از

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

ایجاد امکانات جدید مورد استفاده واقع شود. تمامی اعضای جامعهٔ آسیب دیده باید به آب، امکانات بهداشتی، مراقبت های بهداشتی، دفع فضولات، مکان دفن اموات، امکانات اجتماعی مانند آموزشگاه‌ها، نیایشگاه‌ها، محل‌های ملاقات و نقاط تفریح دسترسی یکسان داشته باشند. دسترسی به خدمات ضروری مانند: آب، توالت، خدمات اجتماعی و بهداشتی باید به گونه‌ای طراحی شود تا استفاده از امکانات موجود به حداکثر برسد و پیامدهای سوء آن بر جوامع میزبان یا مجاور کاهش یابد".

پس از بیان ویژگی‌های کلی، پروژهٔ اسفیر به استانداردهای حداقل برای اسکان می‌پردازد.

"اردوگاه‌های موقت یا دائمی برای هر فرد باید متراژ حداقل ۴۵ متر مربع مساحت داشته باشد. در نظر گرفتن ۴۵ متر مربع برای هر نفر در کنار جاده‌ها، راهروها، تجهیزات آموزشی، بهداشت، اطفاء حریق، امور اداری، ذخیرهٔ آب، نواحی توزیع، بازارها و انبارها همراه با باغچه‌های کوچک برای هر خانواده باید به صورت مجزا در نظر گرفته شود. در اردوگاه‌های موقت به جز در موارد دفع فاضلاب و کنترل فرسایش، شیب زمین نباید از ۶٪ بیشتر باشد. همچنین شیب زمین از ۱٪ هم نباید کمتر باشد تا دفع فاضلاب به میزان کافی صورت می‌گیرد. کانال‌های فاضلاب برای کاهش میزان سیل و تجمع آب مورد نیاز است. پایین ترین مکان نباید کمتر از ۳ متر بالای سطح برآورد شدهٔ آب در فصول بارانی باشد. سطح (مساحت کف) اولیه برای هر فرد باید حداقل ۳/۵ متر مربع باشد. درآب و هوای سرد فعالیت های روزمرهٔ خانواده معمولا" در مکان‌های سرپوشیده صورت گرفته و مردم آسیب‌دیده باید زمان زیادی را در محوطهٔ داخلی برای تأمین درجهٔ حرارت مناسب صرف کنند. در بافت‌های شهری هم فعالیت‌های خانوادگی در مکان‌های سرپوشیده انجام می‌شود. زیرا فضای خارجی در مجاورتشان کمتر به چشم می‌خورد. در شرایط آب و هوایی گرم و مرطوب فضایی برای گردش هوا مورد نیاز است تا محیط زیستی سالم ایجاد شود. برای دستیابی به این شرایط برای کف پوش بیش از ۳/۵ متر مربع برای هر نفر در نظر گرفته شود. ارتفاع کف از سقف هم یک عامل مهم دیگر است. در هوای گرم و مرطوب باید ارتفاع بیشتری برای گردش بهتر هوا وجود داشته باشد. در حالی که در آب و هوای سرد ارتفاع کمتر مناسب‌تر است تا حجم هوایی را که باید گرم شود کاهش دهد."

مباحث مربوط به اردوگاه و مدیریت آن مباحث دامنه‌داری است که در نوشتار بعدی به آن خواهیم پرداخت.

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

فهرست منابع

1. Stepheson, R, S, Disaster Assessment, Disaster Management Training Program, UNDP&DHA, 1994.

2. Abdallah, S & Burnham, G, Public Health Guide for Emergencies, First Edition, the Johns Hopkins and IFRC, 2005.

3. UNDAC, Disaster Assessment, Chapter G, UNDAC, 2006.

4. IFRC, Guideline for Emergency Assessment, International Federation Red Cross & Red Crescent Society Preliminary Version, 2005.

5. USAID, Field Operation Guide for Disaster Assessment and Response, Version 3.0, BHR/OFDA, 1998.

6. The Sphere Project, Humanitarian Charter and Minimum Standard in Disaster Response, OXFAM, 2004.

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]

[Downloaded from jorar.ir on 2026-11-08]